

Ümid, bərəkət və oyanış rəmzi...

Xalqımızın mənəvi yaddaşında dərin iz buraxmış qədim inanclardan biri də Xıdır Nəbi bayramıdır. Türksöylü xalqların mifik düşüncəsində bu bayram təbiətin oyanışını müjdələyən, yazın, yaşıllığın səbirsizliklə gözlənilməsini tərənnüm edən, bolluq, bərəkət, firavanlıq

Xıdır Nəbi bayramı haqqında nə bilirik?

inanclarının rəmzidir. Bayram tarixən kiçik çillənin hökm sürdüyü ərəfədə, təqribən fevralın 9-11-ci günlərində keçirilir.

Xıdır Nəbi bayramının başlıca

iştirakçısı olan Xıdır və ya Xızır keçmiş türk mifoloji təsəvvürlərində ölüb-dirilən, zülmət dünyasından əbədi həyat bəxş edən dirilik suyunu tapıb içən və ölməzlik qazanan

bir obrazı simvolizə edir. Xızır türk mifik qaynaqlarında Yer, Su, Umay kimi bir vəli (övliya), yaxud hami ruh statusuna malik varlıq kimi səciyyələndirilir. Xızır və onunla bağ-

lı inanclar Orta əsrlərdən başlayaraq istər türk, istərsə də Avropa və digər xalqların elmi tədqiqatçıları-nın diqqət mərkəzində olub.

Bayramın mifik rəmzi olan Xıdır, yaxud Xızır bərəkət islam qaynaqlarında müxtəlif mülahizələr söylənir. Bəzi mənbələrə görə, hətta Xızırın məzarının bir neçə yerdə olması, yaxud onun əbədiyaşar şəxsiyyəti haqqında fikirlərə də rast gəlmək mümkündür. Bu obraz xalq tərəfindən sevilir və onun haqqında müxtəlif əfsanələr, rəvayətlər dolayıb.

Əsas atributlarından biri qovutdur

İnana görə, “əgər hər hansı bir evdə həmin gün süfrə açılmazsa, Xıdır küsüb gedəcək, baharın gəlişini yubadacaqdır”. Mərasimin əsas atributlarından biri qovutdur, buğda qovrulub qovut çəkilib və süfrəyə qoyulur. Erkən etiqlərə görə, Xıdır əlini qovuta çəkir, bununla da Yer üzünə özü ilə bolluq, bərəkət, xoşbəxtlik gətirir. Xıdır Nəbi mərasiminin əsas amalı insanların qışdan salamat çıxmasını, üzləşdikləri çətinliklərə sinə gərməsini, yazın gəlişini gözləməsini əks etdirməkdir.

Xıdır Nəbi mərasimləri ilə bağlı folklor mətnləri xalq arasında bugünü-müzədək qorunub saxlanılıb. Onlardan birinə diqqət yetirək:

*Xıdır, Xıdır xıd gətir,
Dar-dərədən od gətir.
Mən Xıdırın nəyi-yəm,
Bircə belə dayıyam,
Ayağının naliyam,
Başının torbasiyam.
Xıdırə Xıdır deyəllər,
Xıdırə çıraq qoyallar,
Xıdır Nəbi, Xıdır İlyas,
Bitdi çiçək, oldu yaz.
Mən Xıdırın quluyam,
Boz atının çuluyam...*

Bayram günü heç kim əziyyət çəkməməlidir

BDU-nun Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı kafedrasının dosenti, folklorşünas Məhəmməd Məmmədov “Yeni Azərbaycan”a açıqlamasında bayramın maraqlı adətlərindən söz açıb: “Hələ qədim zamanlardan bu bayramda əcdadlarımız havaların tədricən yumşalması, sərt, soyuq qışın getdikcə başa çatması ümidi ilə Xızır layiqincə qarşılamaq, bir-birinə kömək etmək, paylaşmaq amalı ilə bayram tədbirləri keçirərdilər. Erkən inanca görə, Xızırın gəldiyi “Xızır yolu”nu görənlərin bütün arzu-istəkləri həyata keçər. Qədim adətə görə, Xıdır Nəbi bayramı günü heç kim işləməməli, əziyyət çəkməməlidir. İnanca görə, hər evdə ailə başçısı səhər tezdən yüksək bir yerdə qoyulmuş un və ya qovut üzərində “iz” görərsə, deməli,

dardan qurtaran xeyirxah bir varlıq kimi təqdim edilir.

Xızır “Xıdır Nəbi” bayramının əsas iştirakçısı olmaqla yanaşı, həm də xalq yaradıcılığında geniş yayılmış mifoloji obrazdır. Keçmiş inanclara görə, Xızır şə-

gəcə Xızır gəlib və mübarək izini həmin una, qovuta çəkib. Beləliklə də, özü ilə xeyir, bərəkət, xoşbəxtlik gətirib. Həmin undan, qovutdan bir qədər götürüb səpin vaxtı buğdaya qarışdırıb səpmək üçün saxlayardılar ki, Xızırın xeyir-duası ilə torpaq bərəkətli olsun. Bu bayram gecəsində otların üzərinə düşmüş şəhdən xəmir yağulardı ki, bu da bolluq-bərəkətə yozulardı”.

Xızır şəfa verən, xeyirxah varlıqdır

M.Məmmədov qeyd edib ki, başqa mənbələrə görə, hər 500 ilədən bir Xızırın cismi yenilənir, təzələnilir, o, yaşıl geyimdə, boz at belində səma məclislərinə qoşulan bir obraz kimi təsvir edilir: “Türk xalq inanclarında Xızır ilə bağlı çoxsaylı mətn var ki, onların əksəriyyətində Xızır çətinlikdə qalmış insanları

fa verən, xeyirxah varlıqdır. Qırğızların “Manas” dastanında Manasın dünyaya gəldiyi gündən Xızırın ona dualar etməyinin şahidi oluruq. Xalq dastanlarında, o cümlədən “Şah İsmayıl və Gülzar”, “Tahir və Zöhrə” dastanlarında Xızır qəhrəmanları müşküllükdən xilas edir”.

Bayramın maraqlı adətləri

Folklorşünasın sözlərinə görə, qışın oğlan çağı sayılan kiçik çillənin ortalarında keçirilən “Xıdır Nəbi” bayramında “Xızır süfrəsi” açılar, müxtəlif xəmir xörəkləri bişirilirdi: “Qədim inanclara görə, “Xızır gəlsin ocağına, şadlıq versin bucağına” deməklə bayrama hazırlıq görülür, xüsusən də Xıdır Nəbi

günlərində səməni bişirilirdi. Bayramda adətə görə, oğlan evindən qız evinə “Xızır xonçası” gedərdi. Bu bayram qədim türk mifik düşüncəsində mövsüm mərasimləri arasında məhz kiçik çillə dövründə keçirilən, təbiətin oyanmasını, Günəş və istilik etiqlərinə bağlı olan böyük bir mərasim kompleksidir.

Əcnəbi səyyahların yazılarında...

Folklorşünasın sözlərinə görə, mənbələr göstərir ki, vaxtilə Azərbaycana gəlmiş əcnəbi səyyahlar, o cümlədən XIII əsrdə italiyalı Marko Polo, XVIII əsrdə alman Adam Oleari Xıdır Nəbi bayramının mərasimlərini seyr edib və öz yazılarında bəzi ayin və adətləri də təsvir ediblər: “Marko Poloya görə, bu bayram türklərin “Bəyaz” adı altında keçirdiyi bayramdır. Bayram adətlərindən danışarkən göstərib ki,

bayram axşamı bir sıra inanc və ayin icra olunurdu. Məsələn, yerə ağ süfrə sərilir, onun üzərinə un səpilir, səhəri isə həmin süfrədəki unun üzərində Xızırın, yaxud Boza-tın nalının izi axtarılır, izin olduğu-yu yəqinləşdirdikdən sonra isə həmin süfrənin üstündəki undan çörək, yaxud kömbə bişirib hamıya paylayardılar.

Bəzi araşdırmalara görə, Xıdır Nəbi həm də “taxıl və müqəddəs ağaclara pərəstiş” bayramı kimi qəbul edilir. Bu da təsadüfi deyildir, çünki erkən dövrlərdən Yaxın Şərqdə taxıla, buğda kultuna, dənli bitkilərə inanış mövcud olub.

Təsadüfi deyil ki, islam qaynaqlarında Xızırın şəxsiyyəti ilə bağlı fikirlər arasında Xızırın ibtidai dinlərdə bitki Tanrısı kimi qəbul edilməsi də yer almaqdadır. Araşdırmalar nəticəsində Xızır bir kult olaraq türk təfəkkürünün məhsulu kimi dəyərləndirilib. Ölüb-dirilmə hadisəsilə bağlı olan Xızır tanrılıq görüşlərinin əsasında yaranan obrazdır”.

Təqdirəlayiqdir ki, qədim tarixi köklərə malik Xıdır Nəbi bayramı müasir dövrümüzdə həm Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, xüsusilə Naxçıvanda, həm Cənubi Azərbaycanda yaşayan həmvətənlərimiz, həm də Anadolu türkləri tərəfindən qeyd olunur. Göründüyü kimi, Xıdır Nəbi bayramı yazın gəlişi ilə bağlı erkən əkinçilik inanc və etiqləri ilə zəngin olan, türk mifik təfəkkürünün ulu qaynaqlarından xəbər verən mövsüm mərasimlərinin toplusu kimi müasir dövrümüzdə də öz aktuallığını itirməyib”.

Yeganə BAYRAMOVA